

BEDECS LÁSZLÓ

Kár, hogy elvesztettük a háborút

Dobai Péter: Csontmolnárok – 50 év után

BEDECS LÁSZLÓ (1974) Szófia – Budapest

Dobai Péter 1974-ben a Magvetőnél megjelent első regénye, a *Csontmolnárok* egy sokszereplős, nagyigényű, esszészzerű részletekkel gazdagított történelmi regény, egy kísérletező, új utakat kereső, a hagyományos prózatechnikákkal szembeforduló mű. Magabiztosságról, szakmai felkészültségről, világismeretről és releváns mondanivalóról tanúskodó alkotás, vagyis egyáltalán nem olyasmi, amit egy húszas éveit végén járó pályakezdő, elsőkönyves írótól várhatnánk. Másként fogalmazva: kevés szerző nyit ennyire kidolgozott, harmonikus, műfajilag eleve nehéz regénnyel – és mivel az azóta eltelt közel ötven évben az életmű klasszikussá vált, egészen biztosan érdemes újraolvasni a nyitányát. Ráadásul, mivel a regény az 1848–49-es szabadságharc leverését közvetlenül követő két évben játszódik, voltaképp a Kossuth és Bem nevével fémjelzett, menekülni kényszerülő magyar katonai és politikai vezetés sorsát követi, nagyon is releváns kérdés lehet, mi az, ami a hetvenes években, a mű első kritikáiban cenzurális okokból esetleg nem volt elmondható, mi az, amit azóta másként gondolunk '48-ról, illetve a szabadságharc főszereplőiről. Mi az, ha van ilyen, amiben Dobai esetleg megelőzte korát, akár korának történészeit?

Talán meglepő a kérdésfelvetés, hiszen nem szokás regényeket, fikciós műveket történelmi munkákkal párbeszédbe állítani, de ebben az esetben indokolt, hiszen a szerző érezhetően mélyen elmerült a háború dokumentumaiban, a kapcsolódó levelezésekben, diplomáciai jelentésekben, visszaemlékezésekben, de ismerte és felhasználta a korabeli, a szabadságharc bukásának okaival kapcsolatos történészi vitákat is. A kérdés a hetvenes években ugyanaz volt, mint ma, de a válaszok azóta árnyalódtak: mennyiben volt a bukás az európai erőviszonyok és nagyhatalmi érdekek miatt törvényszerű, mennyiben a magyar politikai és/vagy harcászati, stratégiai hibák következménye, mennyiben árulás vagy emberi gyengeségek eredménye? A regény szövege másfél oldalon keresztül sorolja a lehetséges okokat kérdésekbe rejtve: „Valóban azon múlt minden, hogy Kossuth nem volt elég következetes? Hogy nem vezette a forradalmat a csúcsig, a diktatúráig? Hogy Görgey áruló volt? Hogy rossz volt a külpolitikánk és a nemzetiségi politikánk? [...] hogy Görgey nem foglalta el Bécset?” És nemcsak az elbeszélő, hanem a regény legkülönbözőbb szereplői is igyekeznek a kérdésben állást foglalni, vagyis a regény lehetővé teszi, hogy ne csak egy, hanem lényegében az összes álláspont megjelenhessen és ütközhessen, versenyezessen.

Dobai, érdemes még egyszer hangsúlyozni, az írói kompetencián messze túlmutatóan felkészült a történelmi időszakból. A mű ugyanakkor nem szakmunka, nem tanulmány, nem akadémikus értekezés, hanem regény, azaz fikció, amiben ugyan nagy szerepet kapnak az esszészzerű részletek, de mégiscsak szépirodalomként kell működnie, azaz végső soron az emberi sorsokkal, a lelkekben megtörténő változásokkal, szorongásokkal, keserűségekkel, reménykedésekkel, lemondásokkal, beletörődésekkel kell foglalkoznia, és a történelmi díszletek között, természetesen, ezt is teszi. A regény egyik szereplője, a csak a monogramjával azonosított B. L. maga is próbálja a szabadságharc regényét megírni, nem nehéz az ő motivációt és nehézségeit a valóságos szerző motivációival és nehézségeivel párhuzamba állítani. Így amikor azt mondja: „Mélyebb folyók kezdtek érdekelni: az emberek közti személyes kapcsolatok [...], azok a nagy és titokzatos formálások, amelyek az egyes emberek között hatnak, és a világ megváltozását vonják maguk után... a különleges barátságok”, afféle ars poeticaként is olvashatjuk. Ugyanő írja le a regény egyik kulcsmondatát is, ami történelmi nehézségekre és az elbeszélésére egyformán vonatkozik: „Kár, hogy elvesztettük a háborút” – hiszen mennyivel könnyebb volna, mondja ő, a dicsőségről, a győzelmekről, a főhősök és a magyar nép boldogságáról írni, mint könynyekről, csalódásról, többre érdemes, mégis zátonyra futott, sorosokról.

Részlet egy készülő monográfiából. Készült a MMA Ösztöndíjprogram támogatásával.

B. L. ügyvéd regénybeli regénye végül nem szüleik meg, de Dobai Péteré igen: egy *valódi* történelmi regény a szabadságharc vezetőinek emigrációjáról. Történelmileg pontos, mégis fikciós regény, hiszen a szöveg messze túl is lép a tényeknek nevezhető, azaz több forrásból is megerősíthető adatokon, információkon. Ez tehát azt jelenti, hogy Dobai kifejezetten ragaszkodott a valóságos nevekhez, dátumokhoz és helyszínekhez, de az általa kiemelt történelmi alakok mondatai és gondolatai vagy például az egyes jelenetekben a ruházatuk leírása már a képzelet szüleménye – habár a képzeletét is igyekezett a történelem, illetve a szereplőktől és a szereplőkről fennmaradt dokumentumok által megszabott keretek között tartani, vagyis a leírtakat hihetőnek mutatni, olyannak, ami akár a valósággal is egyező lehet.

Ami magát a regénybeli történetet illeti: a világosi fegyverletétel után a katonai és politikai vezetés és köreik, négy-ötszáz fő, Kossuthtal az élen a török szultántól kért és kapott menedéket és védelmet, bár akik tehették, már akkor nyugat felé vették az irányt. A regény főszereplői azonban az Erdélybe visszaszoruló vezetés magyar, lengyel és olasz tagjai voltak, akik az orosz benyomulás elől csakis dél felé tudtak menekülni. Átkeltek a Dunán, és megérkeztek a történet első színhelyére, a ma a román–bolgár határon lévő Duna-parti városba, Vidinbe, ami 1849-ben még az osztrák–török határt jelentette. Dobai nincs könnyű helyzetben, hiszen a regényben legalább tucatnyi szereplőt kell beszéltetnie, kétszer annyit mozgatnia, néha egy időben, egy térben elhelyeznie – és tudjuk, a pályakezdő írók épp az ilyen feladatokba szoktak belebukni, már ha egyáltalán tudnak és mernek két szereplőnél többet mutatni egyszerre. A *Csontmolnár*ok huszonéves szerzője azonban a háromszázötven oldalas regény egészében kézben tudja tartani az egymástól is jól megkülönböztethető szereplőit, sőt, nagyjelenetei is követhetők, látványosak, poétikailag stabilak. Az író egyik fontos döntése már a regény első oldalain világossá válik: Bem tábornok a főszereplő, Kossuth pedig valójában csak epizódszerepet kap, és afféle intrikusként, karrieristaként, hiú, narcisztikus figuraként jelenik meg az életüket a forradalom eszmeiségére feltevő katonák között.

Dobai érzékenyen látta már a vidini helyzet drámaiságát is. A Duna túlszárnyán még ott vannak a császári katonák, de hőseink a török oldalon sem lehetnek biztonságban, hiszen kémek, besúgók és bérgyilkosok követik őket. A szultán ugyan védelmét ígért nekik, de az osztrák és az orosz diplomácia folyamatosan zsarolja őt, nap mint nap kéri tőle a menekülők kiadását. Az oszmán birodalom ekkor már rég túl van az aranykorán, valójában „Európa beteg embere”, gyenge, visszaszorulóban van, és épp 1848-ban kellett elfogadnia, hogy a cári csapatok megszállják Moldovát és Havasalföldet. Dobai igyekszik válaszokat adni minden felmerülő kérdésre, így arra is, hogy az imént emlegetett földrajzi kényszer miatt (tudniillik ez volt a legközelebb) miért ide jöttek a főhősei, és miért maradt egy nagy részük még akkor is az oszmán birodalom területén, ebben a szegény, elmaradott és lefelé csúszó országban, amikor lehetőség nyílt Nyugat-Európába vagy Amerikába távozni – ahogy Kossuth, például, élt a lehetőséggel. Mindig vannak politikai és történelmi okok, kényszerek, de a regény épp attól regény, hogy igyekszik a döntések emberi oldalát is felkutatni, bemutatni. A tények egy történelmi munkában is helyet kaphatnak, a döntéssel kapcsolatos dilemmák, beszélgetések, belső válságok azonban csak a regényben lehetnek hangsúlyosak. Röviden a szöveg jelentős részén végighúzódnó, árnyaltan megjelenített dilemmáról: a török csak a muszlim hitre áttérő emigránsok védelmét és megélhetését garantálta. Néhányan nem voltak hajlandók az áttérésre, mások látszólag ezt megtették, de voltak olyanok, Bem is közéjük tartozott, akik teljes szívvel vállalták a menedékkadó hitét is. Ezek után pedig nem vágytak el onnan.

Vidin stratégiaiilag egyébként is jelentős város volt, erős vára miatt katonai szempontból is fontos helyszínnek számított a történelem más konfliktusaiban is. Az ide szivárgó menekültek gyülekezőhelye lett, később innen kerültek a birodalom belsejébe, a szintén a mai Bulgária területén található Sumenbe, majd Várnán és Isztambulon át a mai Szíriában lévő Aleppóba. A regénybeli történet nagyjából két éve ezt az utat követi végig. Kezdve onnan, hogy miért és hogyan oszlik két táborra az emigráció már az első hetekben: az egyik tábor a világforradalomban hívó Bem tábornokot követi, míg a másik a nemzeti forradalom ügyén munkálkodó Kossuthtal tart. A jól ismert, sokszor emlegetett Kossuth–Széchenyi, illetve Kossuth–Görgey konfliktusokhoz képest a Kossuth–Bem polarizáció bőven adott új lehetőségeket Dobainak arra, hogy megmutassa, hogyan lehet a szabadságról legalább kétféleképpen gondolkodni. Ez a különbség teszi érthetővé, miért Kossuth utazott tovább társaival néhány hónap után Olaszországba, majd onnan az Egyesült Államokba, Bem pedig miért tér muszlim hitre, és lett Amurát pasa néven, tűzparancs-

noki beosztásban a szultán szolgája, akinek a török hadsereg korszerűsítése volt az egyik fő feladata. Bemnek végül a Keletről, a homoksivatagok felől betörő nomád arab törzsek ellen kell védenie Aleppót, miközben a nyugati diplomáciai-politikai játszmákat is figyelemmel kíséri, hogy a leendő orosz–török háborúban már a törökök oldalán harcolva tudja az eltiport forradalmak lángját újra fellobbantani. Bem azonban ezt az összefeszülést (amit egyébként ma krími háborúnak is ismer a történetírás) már nem élte meg, 1850 decemberében, ötvenhat évesen belehalt az arabok elleni harcokban szerzett sebeibe, és ezzel a vele tartó emigráció is véglegesen szétszóródott. A regény véget ért.

Érdemes a mű megszületésének körülményeivel kapcsolatban megjegyezni, hogy március 15-e 1949 után (egészen 1990-ig) nem számított nemzeti ünnepek, vagyis munkanap volt, bár hivatalos ünnepségek, iskolai megemlékezések voltak, persze szigorúan csak a párt által előírt ideológiai keretek között. Nemigen eshetett szó a szabadságharcot leverő orosz hadseregről, de a függetlenségről és a szabad országról sem. A forradalom emlékének leminősítése azonban nem jelentette azt, hogy a magyarok nem ünnepelték volna meg valamilyen formában, kis közösségekben, később kisebb utcai megmozdulásokon, a nyolcvanas években pedig már nagy, látványos, de a rendőrség által ugyanúgy szétvert tüntetéseken a forradalom évfordulóit. Érdekes, hogy az első nagyobb tüntetés épp 1972-ben volt,¹ vagyis abban az időszakban, amikor Dobai Péter érdeklődése is az 1848-as év és az azt követő időszak felé fordult. Az 1972-es vonulós ünnepelésen az egyetemi diákok és a művészek vettek részt, joggal feltételezhetjük tehát, hogy az ekkor már a művészvilág központjának számító Balázs Béla Stúdióban vagy az Egyetemi Színpadon és a Kárpátia étteremben is alanyi jogon jelen lévő Dobai nem véletlenül foglalkozott ezzel párhuzamosan a szabadságharc történetével.

Ez ugyanis nemcsak kiváló témája lehetett egy olyan történelmi regénynek, ami a hetvenes évek jelenében is aktuális jelentésekkel bír, sőt, esetleg az 1956-os forradalom okainak, bukásának és az azt követő reményeknek, az emigráció szerveződésének is tükre lehetett volna. A regény alcíme – *Egy múlt századi regény* – indirekt módon akár arra is felhívhatná a figyelmet, hogy mennyire nem múlt századi regény, hiszen amit ennyire hangsúlyozni kell, az biztosan nem egyértelmű, Dobai azonban, érzésem szerint, mégsem '56-ról írt, az áthallások inkább csak azért jelennek meg, mert a két forradalom története között eleve sok a hasonlóság, sőt, minden bukott forradalom története nagyon hasonló. A történet tehát 19. századi, de a tétek, az emberi sorsok nagyon is 20. századiak, sőt, az újravizsgálás után nyugodtan kijelenthetjük: 21. századiak is. Dobait biztosan foglalkoztatta, mit jelent a forradalmiság, hogyan lehet a konszolidálódott, azaz nagyon is konzervatív, kiszámíthatóvá, stabilá vált Kádár-rendszerben forradalmárnak lenni, milyen lehetőségek maradtak még erre egyáltalán. Hiszen ő maga művészként, alkotóként nagyon is forradalmi gondolkodású volt, vonzódása a neoavantgárd mozgalmakhoz, a kísérletezési vágy, a poétikai kockázatok vállalása, az új, járatlan utak keresése számára alkati kérdést jelentett – de ez minden korban feltehető, igaz, változó kockázatú kérdés, mint ő maga is kimondja: „A forradalomnak is van árfolyama, mely emelkedik, alázuhan, mint minden érték, amit emberek hoztak létre.”

Azt mondtuk fentebb, Dobai *valódi* történelmi regényt írt, és ezzel kapcsolatban idézném Szirák Péter megfigyelését: „Azok a magyar írók, akik a 19. század derekától történelmi regényeket alkottak, elsősorban saját nemzeti múltjukból merítettek témát. Jósika Miklós, Eötvös József, Jókai Mór és Kemény Zsigmond regényeiben a múltreprezentáció szorosan összekapcsolódott a tanító példázatossággal”,² vagyis céljuk a közösség múltjának archiválása, valamint a jövőbeni tájékozódás elősegítése. Fontos kérdés, hogy vajon a hetvenes–nyolcvanas évek történelmi regényei, ahová a *Csontmolnárok* mellett Dobai más regényei, például a *Tartozó élet* és *A birodalom ezredese* is tartozik, mennyiben viszik tovább ezeket a célokat. Szirák szerint ezt az általános igényt nagyon is továbbviszi, és nemcsak Dobai, de például Spiró György (*Az Ikszek*, *A Jövevény*, majd a *Fogság*), sőt, még a történelmi regény újraértelmezésének leghatásosabb kezdeményezője, Mészöly Miklós is (*Pannon töredék*, *Sutting ezredes tündöklése*). Dobainál a pontos múltrekonstrukció igénye nagyon erős, ahogy Spirónál, Mészölynél az elvontság fontosabb, de a morális példázatosság mindkettőjükénél, sőt mindhármójuknál alapvető cél. Ezt az időszakot a megszakításos-töredékes elbeszélőtechnika uralja, emellett Dobai regényeiben is megfigyelhető az elbeszélő amúgy már akár Jókainál is meglévő önkomentáló szerepe, illetve a történelmi vendégszövegek, elsősorban a levéltári anyagok, a levelek és emlékezések felhasználásának montázs technikája.

A *Csontmolnárok*, különösen a két fejezetből az első, kifejezetten feszegeti a regény műfajának a határait, mégpedig épp a terjedelmes értelmező, önreflexív részekkel, illetve a cselekményes részek filmszerűen gyors, képszerű, koncentrált megoldásával. Dobai tehát valóban új utakat keresve, ambíciókkal telten, bátran fordult szembe az őt megelőző korok prózatechnikáival, és kezdett kísérletezésbe, próbált kockázatokat is vállalva valami meglepően újat alkotni. Ugyanez volt a helyzet a regény előtt egy évvel megjelent verseskötetében, a *Kilovaglás egy őszi erődből* címűben is. A regény szerkezetileg úgy épül fel, hogy az események rögzítését, előrehaladását intellektuális reflexiók keresztezik, egy tisztán gondolati elképzelés keretezi. És bár a történeti magyarázatok végül egy irányba mutatnak (Kossuth határozatlansága, kisebbségellenes politikája és az orosz benyomulás volt a bukás oka, Görgey nem áruló, hanem hazafi), a szövegben megszólaló szereplők gondolatai, értékelései, történelmi analízisei a szabadságharc vereségével kapcsolatos érvek mind-egyikét felvonultatják. Az azonban már az író nagyon erős és konzekvens, ráadásul a korban újszerű meglátásait tükrözi, hogy a szabadságharc utáni emigráció története miért volt szükségképpen kudarc, miért vezetett előre kiszámítható módon széthulláshoz, korai halálokhoz, személyes tragédiákhoz. Az újrakezdés ugyanis lehetetlen volt. Ezért akár tézisregénynek is nevezhetnénk a *Csontmolnárokat*, a műfaj kiemelkedő képviselőjének, a magyar irodalmon belül pedig a kevés ide tartozó mű legjobbjai közül valónak.

A szövegben minden érv, minden esemény, de még a hétköznapi szituációk is hitelesnek tűnnek. Ahogy Sükösd Mihály megjegyezte, nem kell minden részletet ellenőriznünk ahhoz, hogy elhiggyük, valóban a leírtaknak megfelelően éltek, étkeztek, pihentek a regény szereplői, sőt, gondolkodásmódjuk is a leírtakhoz hasonló lehetett.³ Dobai hangsúlyozottan fikciót ír, de még véletlenül sem írhatná oda a regény elejére a sokszor előkerülő mottót: „A valósággal való egyezés csupán a véletlen műve” – hiszen ő kifejezetten ambicionálja, hogy minél több egyezés legyen, hogy a fikciós regény a történelmi valóságnak a lehető legtöbb ponton megfeleljen, vagyis hogy úgy tűnjön, a történeteknek megfelelően, a dokumentumokat követve, a reálshoz hasonlóan mesélődnek el az események. De a hangsúly az „úgy tűnjön”-ön van. Kis Pintér Imre joggal fogalmaz így: „Dobai pompásan ráérez egy újfajta regénytechnikára, a nem-fikciós – történeti és esszéisztikus – elemeket modern, parabolikus formává alakító, gondolatilag igen teherbírónak látszó regényszerkezetre.”⁴

Dobai a múltba réved, de közben szereplői is a saját múltjukba révednek. A regény jelentős részében az egykori katonák és vezetők, a nem is olyan rég még egy ország sorsát meghatározó politikusok, százezrek, sőt milliók életét befolyásoló katonai döntéshozók újra és újra átgondolják, mit lehetett volna másként csinálni, mi miért történt, hol hibáztak, ha hibáztak, hol kergettek hamis illúziókat, hol verték át őket a szövetségeseik, hol kellett árulással, hazugsággal, cserbenhagyással szembenézniük, és ezek miatt veszteniük. Száműzetésbe kerültek, és már saját életük menetére sincs túlzottan nagy hatásuk, nemhogy egy országéra. A szereplők a múltjukat, az elbeszélő viszont a szereplők jelenéből mára távoli múlttá lett kort igyeksenek megérteni. De már a cím is azt jelzi, hogy ők egy halott ügy csontjait őrlik, ma úgy mondanánk talán: gumicsontot rágnak. Közben pedig saját csontjaikat, saját testüket is porrá préselik. Ami elmúlt, elmúlt, a probléma, amin rágódnak, csak történelem, a „mi lett volna, ha?” kérdésre nagy nehezen megszülető válaszok pedig teljesen hatástalanok, nem változtatnak semmin és senkin. A Nácsa Klára kritikájában írottakkal ma is egyetérthetünk: a regény épp azt a folyamatot mutatja be, hogyan lepleződnek le alig egy év alatt délibábok, hogyan lesz semmivé a forradalom és a szabadságharc tüzének felélesztésére tett minden kísérlet.⁵

Viszont a terjedelmes regény a Bem körüli emigráció legalább tizenöt másik tagjához lép közelebb, és az ő sorsukon, érzéseiken, gondolkodásukon keresztül épp azt tudja bemutatni, hogy az emigráció létállapota, a vereség élményének letaglózó ereje, a menekülés kényszere és az ebből kialakuló gyötrő magány, illetve az örökös múltba fordulás, múltban élés minden hasonlóság ellenére is sokarcú. Mondhatni: ahány szereplő, annyiféle tudatállapot. Mindenki kicsit másként dolgozza fel ugyanazt, más a tempó, az érzelmi változás sebessége, a visszafordíthatatlanság elfogadásának időpontja, a beletörődés, majd a feladás élménye. Ezek a szereplők (Korzelszki Szever, Messingberd, Anasztázy, Bodilla, Marosi, Lány Miklós, B. L. ügyvéd és mások, csupa férfi) lényegében mást sem tesznek, mint újra és újra végigelemzik, magyarázzák a szabadságharc történetét, az egyes csaták hadi eseményeit, a tábornokok stratégiai és taktikai elképzeléseit, a szabadságharc társadalmi következményeit, a politikai közeg változását. A forradalom veteránjai más-más módon

élik meg a csalódást, a perifériára sodródást, és Dobainak van elég türelme, elég eszköze a különbségeket kimunkálva megmutatni.

Kulcsár Szabó Ernő némi joggal jegyzi meg, hogy ez egyes szereplők túlságosan is nagy terhet cipelnek, ami az olvasottságukat, analitikus készségeiket, általánosabb szóval: bölcsességüket illeti.⁶ Szerinte Dobai hiába osztotta legalább tizenöt részre a tudását, még így is nehezen hihető, hogy egy-egy korabeli tiszt ennyi mindent tudott volna a világról, ilyen éles ésszel fedezte volna fel az összefüggéseket, ilyen magas szintű nyelvi kompetenciával tudta volna megfogalmazni az érveit. Kulcsár Szabó szerint a történelmi hitelesség a szereplők beszédmódjában és okosságában bicsaklik meg. De ez nem teljesen igaz, és nem is egykönnyen kikerülhető alkotói csapdahelyzet. A regényszereplők nagyon sok regényben tudnak többet, beszélnek választékosabban, szebben, mint a való életben az ő társadalmi csoportjukban szokás – másként nagyon nehéz, majdhogynem lehetetlen lenne a perifériákon élő, kiszolgáltatott emberekről regényt írni. Az azonban igaz, hogy más technikával, az elbeszélő nagyobb szerepével valamelyest áthidalható lett volna ez a csapdahelyzet.

Dobai azonban úgy döntött, nem az elbeszélő fogja kimondani az üzeneteket, hanem a szereplők, együtt. Kis Pintér Imre helyesen veszi észre, hogy Bodilla a szerző szócsöve,⁷ bár ez csak részben igaz: minden más szereplő is Dobai gondolatait, belső vitáit közvetíti, akár ellentétével is erősíti. Azt azonban még Kulcsár Szabó is elismeri, hogy a szétozott szerepeknek köszönhetően Dobai gondolati anyaga szinkronikusan oszlik el a műben (nem úgy, mint a következő regényben, a *Tartozó életben*, ahol mindez egyetlen központi szereplőn keresztül történik). Természetesen itt Bem a középpont, a többiek óhatatlanul az ő árnyékában maradnak, az ő forradalmisága, hite, hűsége, állhatatossága a példa, és végső kudarca miatt az elrettentő példa is, de a szerző gondosan figyel minden megtalált vagy megteremtett egyéb szereplőjére, karakterük alakulására, változására is. De megfontolandó Tallár Ferenc véleménye, miszerint a regény valódi hőse maga a nagybetűs Történelem, „mely zárt lehetőségű helyzetet teremt a benne esendő alakok számára”.⁸ Dobai mint szerző sokkal többet tud a történelemtől és a konkrét történésekről, mint a szereplői, hiába voltak ők azok, akik a történelmet csinálták, aki a sűrűjében éltek. De ez érthető: a kortárs keveset lát, érzékel a körülötte történelemből, nehezen érti az összefüggéseket, hiszen nagyon sok információnak eleve nem lehet birtokában. A szerző azonban az azóta eltelt történelmi kutatásokat, illetve a fentebb már emlegetett titkos naplókat és visszaemlékezéseket is fel tudta használni az összefüggések, az okok és az okozatok, a szükségszerűségek és a véletlenek felismerésére, leírására. Ugyanakkor kifejezetten igyekezett elkerülni az ebből fakadó anakronizmus csapdáját, vagyis sehol nem mondat ki olyasmit szereplőivel, amit ők nyilvánvalóan nem tudhattak. Az efféle érveket másként, más elbeszélői technikával szövi a regény szövetébe, mégpedig mégis a narrátor szólamán keresztül. Tarján Tamás 1976-os tanulmányában arról írt, hogy a regény egy súlyos gondolathalmaz, de a filmes technika, a pergő események lehetővé teszik, hogy ezek szüneteiben ne hasson zavaróan az esztétikus-filozofikus meditáció.⁹

Bem mellett több hasonlóan gondolkodó, az európai forradalmakban teljes szívből és lélekből hívó, azért harcolni, sőt meghalni is kész ember is feltűnik a regényben. A szereplőket, ezeket a nagyon furcsa, elesettségekben is különleges, karakteres embereket a beszédük, a viselkedésük jellemzi, nem pedig a narrátor külső megfigyelése. B. L., az ügyvéd, aki egyébként nem ideológiai okokból, inkább kalandvágyból csatlakozott az emigráns csapathoz, sokat szerepel, de talán egyetlen leíró, a megjelenésére, kinézetére vonatkozó információt sem kapunk. Dobai számára ez nem fontos: minden olvasó úgy képzelje el, ahogy tudja, ahogy szeretné. Az ebből fakadó olvasói szabadság ajándék, de természetesen akadály, nehézség is lehet: biztosan követhetőbb, egységesebb, könnyebb lenne a szöveg, ha nem lenne minden efféle kép a fantáziára bízva. Dobai tudatos döntését ugyanakkor igazolja, hogy a külső leírások hiányában is élő, jól elképzelhető és emlékezetes figurákat alkotott.

A rájuk zuhanó magány fényében ábrázolt, a történet jelen idejében már a periférián is túl élő alakok mellett bőven akadnak emlékezetes jelenetek, de nemcsak a sorsdöntő, nagybetűs eseményekre gondolhatunk itt, hanem a banális, apró, hétköznapi történésekre is. Egy plasztikusan leírt borotválkozásra, egy nagyobb sétára, egy teázásra. Izgalmasak a regény távoli, a legtöbb olvasó számára bizonyára egzotikus helyszínei, a városok, tájak, az ott élő emberek. Dobai kimérten adagolja ezek leírását, a távoli keleti sivatagokét, az ottani szélét és napsütését, a tenger illatát. Külön ki kell emelni a regény nyelviségét: a 19. század közepi, kissé már archaikusnak tűnő magyar nyelv-

vet a szerző jó arányérzékkel keveri a mai magyar nyelv fordulataival és élő, akár szlenges kifejezésekkel. Ráadásul az emigráns csoport kevert nyelvű csoport volt, és ezt az író azzal érzékelteti, tudatosítja, hogy mindenféle magyarázat, fordítás, lábjegyzet nélkül használ angol, német és francia szövegrészleteket, a közös nyelv töredékeit, néha egészen hosszan. A fentebb már említett olvasmányok, a korabeli naplók, visszaemlékezések és hivatalos dokumentumok szóalakjai, nyelvtani megoldásai, régies fordulatai mind-mind visszaköszönnek a regényben, és formálják annak épp ezért nagyon egyedi, máshoz nem hasonlítható nyelviségét. Dobai ugyanis már első regénye íráskor is nagyon sokat tudott a nyelvről, annak kortárs filozófia megközelítéseiről, illetve az irodalom korabeli kihívásairól, trendjeiről, a narrációs technikákról. A '48-as magyar forradalmat az európai baloldali mozgalmak kontextusába helyezi, és ezért lehet a szabadságharc is előremutató, bukásával együtt is példát adó, a nagy történelmi folyamatokba illeszkedő, jelentős esemény. Nem véletlenül találunk néhány utalást a szövegben Marxra, Feuerbachra és a korabeli német forradalmi mozgalmakra, gondolkodókra, eseményekre is.

A hatvanas évek végi, hetvenes évek eleji útkeresés, az értelmiségi közeg kínálta számos szereplehetőség, a film, a képzőművészet és az irodalom, azon belül a vers és a próza párhuzamos vonzása, a belvárosi művészvilág termékenyítő hatása, illetve az egyetemi közeg szellemi igényessége tette lehetővé, hogy Dobai Péter élni tudjon tehetségével, és harmincéves korára a felsorolt szcénák mindegyikében ismert, tekintélyes, nagyra becsült szereplő legyen. Rövidfilmek, forgatókönyvek, versek, novellák és tanulmányok, előadások után, pontosabban azokkal párhuzamosan, azokkal szoros összefüggésben megszületett az első regénye is, amely messze túlmutatott egy szokványos első regényen. A szerző minden tiszteletet és elismerést megérdemlő tehetséggel igazodik el a tények, az adatok és a korabeli dokumentumok között, ezeket a modern regénytechnikáknak megfelelően, némileg a posztmodern beszédmódon előlegezően szövi a saját szövegébe, magabiztosan, a terjedelmes regény minden szálát végig kézben tartva. A szerző intellektusa, a témával kapcsolatos tárgyi tudása és elemző-értő reflexiói, az egyes értelmezési lehetőségekkel való játék, és az ehhez kapcsolódó nyelv ma is maradandó értékeket képvisel.

JEGYZETEK

¹ A történet rövid összefoglalója: LACZIK Erika, MODOR Ádám, *Amikor csattogtak a gumibotok*, Magyar Nemzet, 2003. március 14., 5.

² SZIRÁK Péter, *Történelem nem volt, hanem lesz – A kortárs magyar történelmi regény változatairól*, Alföld, 2005/3, 50.

³ SÜKÖSD Mihály, *Regényíró a küszöbön*, Új Írás, 1974/8, 81.

⁴ KIS PINTÉR Imre, *Élmény és távolságtartás a legújabb magyar prózában. (Töprengés az utolsó tíz év néhány pályakezdéséről)*, Alföld, 1976/1, 77.

⁵ NÁCSA Klára, *Dobai Péter: Csontmolnárok*, Kritika, 1974/12, 26.

⁶ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A gnózis próbatétele. Dobai Péter indulása*, Alföld, 1975/9, 57.

⁷ KIS PINTÉR Imre, *i. m.*, 78.

⁸ TALLÁR Ferenc, *Valóság vagy történelem? A különösség és a mai magyar próza*, Mozgó Világ, 1978/6, 54.

⁹ TARJÁN Tamás, *A magyar regény 1974-ben*, Irodalomtörténet, 1976/8, 822.